

9. Там саме. — С. 18.
10. Там саме. — С. 20.
11. Пизюро Є. В'ячеслав Липинський і політична думка західного світу // Україна: філософський спадок століть. Хроніка — 2000. — Вип. 37-38, 2 ч. — К., 2000. — С. 721.
12. Чижевський Д. І. В'ячеслав Липинський як філософ історії // Філософська і соціологічна думка. — 1991. — № 10. — С. 52.
13. Липинський В. Наша орієнтація. — Торонто, 1953. — С. 45.
14. Липинський В. Історико-політична спадщина і сучасна Україна. — К., 1994. — С. 80.
15. Потульніцький В. А. Нариси з української політології (1819 — 1991). — К., 1994. — С. 217.
16. Липинський В. Листи до братів-хліборобів: про ідею і організацію українського монархізму. — Відень, 1926. — С. 473.
17. Липинський В. Листи до братів-хліборобів // Дві концепції української політичної думки. В'ячеслав Липинський — Дмитро Донцов. — Український конгресовий комітет Америки. — 1990. — С. 57.
18. Липинський В. Релігія і церква в історії України. — Львів, 1933. — С. 68.
19. Липинський В. Історико-політична спадщина і сучасна Україна. — К., 1994. — С. 254.
20. Франко І. Я. Одвертий лист до галицької української молодіжі // Зібрання творів: У 50 т. Т. 45. — К., 1986. — С. 45.

Ю. В. Котляр

Миколаївський навчально-науковий інститут
Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова

М. С. ВОЛОБУЄВ — ІДЕОЛОГ ЕКОНОМІЧНОЇ САМОСТІЙНОСТІ УКРАЇНИ

Розбудова української незалежної держави вимагає глибокого вивчення і критичного осмислення історичного досвіду економічного та політичного розвитку України. В цих умовах неабиякого значення набуває створення історичного портрету особистості, в контексті загального розвитку країни чи регіону, з яким пов'язані її життя та діяльність, особливо коли розглядати цю особистість в контексті проблем, пов'язаних з інтелігенцією. Біографістика при цьому розглядається як окрема галузь історичної науки. Вона має своїм об'єктом вивчення особи в її різнобічних проявах і зв'язках із суспільством. Це дозволяє сучасному досліднику не лише простежити роль

і місце особистості в історії, але й розкрити її індивідуальність, реконструювати її внутрішню духовну будову, звільнити від старих стереотипів й догм, ідеологічних нашарувань [1].

Наша наукова публікація є спробою, опираючись на біографічний матеріал та творчі здобутки М. С. Волобуєва, довести, що його ідеї стали передвісниками майбутньої економічної самостійності України. При цьому були використані дослідження сучасних істориків та економістів: О. Белебехи, О. Савченка, Ю. Шаповала, В. Даниленка, С. Кульчицького, Г. Касьянова, Л. Новохатька, В. Марочко, Ю. Котляра [2], а також праці М. Волобуєва та його сучасників [3].

Волобуєв Михайло Сидорович — визначний український економіст. Народився 24 січня 1903 р. у м. Миколаєві. Його батько працював помічником бухгалтера в міській управі, а мати — вчителькою. Після завершення у 1914 р. Миколаївської чоловічої гімназії жив з власного кошту, займався репетиторством. Стосовно національності існує декілька анкет, заповнених ним особисто у 20-х рр. ХХ ст. У графі “національність” записано “росіянин”, а в анкеті арештованого — “українець” [4]. Зміна національності не була випадковою, адже його звинувачували в українському націоналізмі. Тепер щодо прізвища. Упродовж 1920–1930-х рр. він підписувався під різними документами і статтями як “Волобуєв”, а в 1950-х рр. — “Волобуєв-Артемов”, взявши прізвище дружини Варвари Іванівни Артемової [5].

Після зайняття Миколаєва Червоною Армією у 1920 р. Волобуєв вступив до лав КП(б)У. Однак, враховуючи той факт, що він “вагався” зі вступом до компартії, його невдовзі “вичистили” з КП(б)У, розглянувши повторно справу, поновили в партії.

На початку 1920-х рр. Волобуєв працював викладачем у Миколаївському кооперативному і фінансово-економічному технікумах, а за кваліфікацією був “пропагандистом 4-ї групи” та мав фах “політпрацівника” [6]. Одночасно з викладацькою діяльністю Волобуєв займався і політичною роботою — був членом колегії Миколаївського відділу народної освіти, а з 1922 р. — завідувачем Вінницького губернського відділу народної освіти. Його активність справила належний вплив на керівництво, відтак з’явилася перспектива “кадрового просування”.

Весною 1923 р. Волобуєва відкликали з Поділля до Харкова, вра-

хувавши особисті заслуги в боротьбі з так званим “політичним бандитизмом”, тобто з антибільшовицьким рухом українських селян. Перебування на Вінниччині негативно позначилося на його здоров’ї, як свідчать анкетні записи, Волобуєв часто лікувався від туберкульозу й астми [7]. З 1923 р. Волобуєв керував роботою “сільбудів” — пропагандистських осередків Всеукраїнського управління сільбудинками НКЮ УСРР, які займалися політичною освітою селян. На цій посаді він перебував до серпня 1924 р., а до лютого 1925 р. тимчасово виконував обов’язки голови Центрального державного методичного комітету, очолювавши згодом цю установу до жовтня 1927 р.

Науково-педагогічна робота Волобуєва у тодішній столиці фактично розпочалася після закінчення екстерном у 1924 р. економічного відділення факультету політпрофосвіти Харківського ІНО. В 1925/26 рр. М. Волобуєва призначили деканом факультету політпрофосвіти ХІНО [8]. Його статті з теорії політосвіти друкувалися на сторінках часопису “Шлях до комунізму”. В жовтні 1926 р. Волобуєв очолив кафедру політпрофосвіти УНДІПУ [9], а пізніше, ставши професором, завідував кафедрою Харківського механіко-машинобудівного інституту (1930–1933) [10].

Чітке бачення антиукраїнської колоніальної політики Москви спонукало Волобуєва написати й опублікувати унікальну працю “До проблем української економіки” в теоретичному журналі “Більшовик України”(1928) [11].

У статті, що мала дискусійний характер, окреслено фази розвитку колоніальної політики Російської імперії в Україні до жовтневих подій 1917 р. і спростовано версію про повну єдність дореволюційної української і російської економіки. На думку Волобуєва, російська імперська економіка — це комплекс національних економік. Однак, підкреслював Волобуєв, саме це ігнорували й ігнорують і російські економісти, і московські керівні установи (в т. ч. Держплан СРСР), які взагалі часом уникають навіть самої назви “Україна”, віддаючи перевагу назвам “Південь”, “Південний район”, “Південь Європейської Росії”, “Південноросійське господарство”. Він обґрунтував думку про те, що Україна має власні шляхи розвитку, мусить готуватися до вступу у світове господарство. На конкретних прикладах показував нерациональність централізованого використання плановими установами СРСР природних і економічних ресурсів України.

Волобуєв пропонував розглядати господарство СРСР як комплекс національних економік, а кожну національну економіку — як певну цілісність. Саме такий підхід міг би забезпечити ефективність та раціональність використання обмежених природних ресурсів. Він вніс конкретні пропозиції щодо розширення прав українських економічних центрів, зберігаючи за Держпланом СРСР “загальнодирективні функції”, виступав проти вилучення господарських прибутків за межі України, пропонував переглянути плани індустріалізації, відкинувши тенденцію розглядати “російську економіку як пануючу”, встановити всеукраїнську систему регулювання припливу робочої сили, стежачи за пропорційним розподілом місць на українських заводах між Україною та Росією, зберегти за Україною право реального контролю за діяльністю союзних органів [12].

Доцільно навести основні положення праці М. Волобуєва:

1. У XVIII ст. українська економіка була розвиненіша, ніж російська. Україна інтенсивно торгувала з Європою на відміну від Росії, через її відсталість.

2. Після укладення Переяславської угоди Московська держава військовою силою, адміністративними і економічними заходами придушила зовнішню торгівлю України, перетворила її в колонію. Великий загін російських фабрикантів і купців заволодів продуктивними силами України.

3. Користуючись своїм панівним становищем, Російська імперія забирала з України не тільки матеріальні, а й фінансові ресурси. Розвиток продуктивних сил України штучно гальмувався. Тому існувала відцентрова тенденція — “прагнення увійти до складу світової господарської системи безпосередньо, а не через російську економіку”.

4. Після революції дискримінаційне становище України збереглося. Основні капітальні вкладення ідуть на Урал та в інші райони Росії. “За 5-річним планом ВРНГ СРСР із загальної програми будівництва 26 нових заводів на Україну припадає лише 3.” Надто великий відсоток бюджету України йде на потреби інших республік [13].

М. Волобуєв показав себе не тільки як аналітик, він накреслив план виходу України із ганебного колоніального становища. Отже, продовжимо його висновки:

5. Треба наділити українські економічні відомства правами дійсного керівництва всім народним господарством республіки.

6. Союзний держплан та інші центральні відомства повинні виконувати лише загальнодирективні функції. Українські господарські плани підлягають змінам лише у тому разі, якщо вони суперечать цим директивам.

7. Бюджет України має затверджуватися в Україні. Крім того, неприпустимо вилучати з прибутків України занадто великі кошти для їх використання за межами республіки.

8. У всеукраїнських масштабах ввести регулювання робочої сили з тим, щоб простежувати, чи пропорційно розподілені місця на українських заводах між УРСР та РРФСР.

9. Україна та інші республіки правомочні контролювати союзні органи, де відчувається вплив старих великодержавних фахівців-економистів [14].

Дехто продовжує твердити, що російська адміністрація Півдня України на чолі з Потьомкіним мало не принесла туди цивілізацію. У той час, коли вона прийшла, показав на ґрунтовних матеріалах Волобуєв, що підтверджує останніми дослідженнями професор-економіст Запорізького університету А. Бойко, то знищила перші й найпереводіші в тодішній Європі фермерські господарства — запорізькі зимівники. Так вважав і відомий історик М. Грушевський [15].

Волобуєв довів, що за СРСР дискримінаційне становище української економіки та нашого народу збереглося. Основні капіталовкладення йшли на Урал, в інші райони Росії, надто великий відсоток бюджету України йшов на потребу інших республік. В завуальованій формі він фактично висловив думку, що колоніальний характер економічної політики Російської імперії щодо України не тільки зберігся в умовах СРСР, а й запроектований на далеку перспективу [16].

Зосереджуючи основну увагу на економічних проблемах, М. Волобуєв у той же час відстоював, захищав українську культуру, мистецтво. Ось його аргументи: “Ліквідація “провінціального становища” нашої мови, нашої літератури, нашої культури взагалі буде наслідком забезпечення Україні нестримного розвитку продуктивних сил, забезпечення її становища, сформованого національно-господарського організму, остаточної відмови розглядати її як просту суму районів єдиної неподільної економіки. На цьому боці національної проблеми слід зосередити увагу...” [17]. Як бачимо, зміст статті ви-

йшов далеко за рамки економічної проблематики. Твір став явищем політичного характеру.

Стаття М. Волобуєва отримала великий економічний, культурницький і політичний резонанс. Вона мала національно-патріотичну орієнтацію (на економічній основі), як і виступи М. Хвильового, інших літераторів, митців України — на ідеологічній основі. Українська республіка вустами комуністичної еліти наполегливо висувала свої вимоги щодо культури, мови, права на економічну самостійність, на державну самостійність в межах соціалістичного устрою [18].

М. Волобуєв підкреслював, що написав статтю не для поглиблення розбіжностей між Росією і Україною, однак саме це йому було інкриміновано, а його погляди кваліфіковано як економічну платформу “націонал-ухильництва” і піддано публічному остракізмові. Публічне викриття М. Волобуєвим колоніальної політики Росії щодо України викликало відразу організовану зливу викриттів та звинувачень у некомуністичному мисленні та антирадянщині. Проти Волобуєва виступили Є. Гірчак, А. Річицький, М. Скрипник. Останній назвав свою статтю “З приводу економічної платформи націоналізму”, де писав: “Як нам ставитись до волобуєвщини? А так, як поставились до шумкізму, до хвильовизму. Вони ведуть до фашизму...” [19].

Волобуєва примусили до формального “каяття”: журнал “Більшовик України” у 1928 р. надрукував лист, в якому Волобуєв оголосив свою позицію помилковою, а в 1930 р. вмістив його “самокритичну” статтю “Проти економічної платформи націоналізму (До критики волобуєвщини)”.

Після виступів М. Волобуєва з’явився ще один різновид “українського буржуазного націоналізму” — “волобуєвщина”. Для його викриття скликалися збори, наукові конференції, публікувалися обурені виступи.

7 грудня 1933 р. М. С. Волобуєв був заарештований за звинуваченням в участі в “українській контрреволюційній організації, що прагнула повалення радянської влади збройним шляхом”. Рішенням судової трійки при Колегії ГПУ УСРР від 26 лютого 1934 р. він був засуджений до 5 років виправних таборів, але враховуючи хворобливий стан здоров’я цей вирок йому замінили засланням до Казахстану [20].

Після звільнення він мешкав у Краснодарському краї. Під час

Великої Вітчизняної війни М. Волобуєв за завданням НКВС працював у газеті “Кубань”, яка видавалася німцями, їздив краєм і одночасно збирав відомості про фашистські війська [21].

У 1948 р. переїхав до Ростова-на-Дону, де працював завідувачем кафедри економіки Ростовського інституту народного господарства на фінансово-економічному факультеті. У серпні 1957 р. був офіційно реабілітованим. Але перед реабілітацією в 1956 р. у заяві на ім'я Генпрокурора СРСР Волобуєв писав: “Стикаючись і дискутуючи з працівниками російської Головполітосвіти у практичних питаннях, хворобливо сприймаючи спроби трактувати українську культуру і український Наркомат освіти як провінційні, я поступово дійшов висновку про неможливість успішного розвитку українського культурного будівництва у співпраці з росіянами” [22].

Пізніше М. Волобуєв перейшов на роботу до Донецького торговельного інституту (1961), але через бронхіальну астму не зміг проживати в Донбасі і повернувся до Ростова. В останні роки життя — на викладацькій роботі у Ростові-на-Дону. Помер там же 20 червня 1972 р. [23].

Сучасний відомий вчений-економіст О. Савченко, який мав пряме відношення до підготовки Декларації про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.), писав, що миколаївець М. С. Волобуєв ще в 1928 р. написав розділ цього доленосного державного документа, а точніше, став ідейним натхненником VI розділу Декларації, який має назву “Економічна самостійність”.

Таким чином, М. С. Волобуєв пройшов типовий шлях українського інтелігента часів тоталітаризму: боровся за радянську владу, став жертвою її карально-репресивної системи, побував у засланні, проте встиг зробити найголовніше — теоретично обґрунтував ідею економічної самостійності України.

Література

1. Шкварець В. П. Миколаївці: визначні історики і краєзнавці минулого. — Миколаїв: ТОВ Від, 2004. — С. 4–5.
2. Белебега І. О. Україна і комунізм: У 2 кн. — Кн. 2. Сталінізація України (1924–1953). — Х.: Факт, 2003; Савченко О. За що репресували М. Волобуєва // Наука і суспільство. — 1990. — №11; Шаповал Ю. І. “Я помилявся, взявши на себе провину...” До 90-річчя М. С. Волобуєва-Артемовева // З архівів ВУЧК — ГПУ — НКВД — КГБ. — 1994. — №1; Данилен-

- ко В. М., Касьянов Г. В., Кульчицький С. В. Сталінізм на Україні у 20–30-ті роки. — К., 1991; Новохатько Л. М. Волобуєв М. і “волобуєвщина” (Загадка історія походження українського “сепаратизму”). — К., 1997; Марочко В., Хілліг Г. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929–1941). — К.: Науковий світ, 2003; Котляр Ю. В. Чи був М. С. Волобуєв передвісником економічної самостійності України? // Знаки питання в історії України: українська історія у європейському контексті. — Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2005.
3. Волобуєв М. До проблеми української економіки // Більшовик України. — 1928. — №2–3; Скрипник М. З приводу економічної платформи націоналізму // Більшовик України. — 1928. — №6.
  4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). — Ф. 166. — Оп. 12. — Спр. 1266. — Арк. 1-2, 69.
  5. Марочко В., Хілліг Г. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929-1941). — С. 132.
  6. ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 12. — Спр. 1266. — Арк. 69.
  7. Там само. — Арк. 11.
  8. ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 7. — Спр. 131. — Арк. 6.
  9. Там само. — Арк. 68.
  10. Провідники духовності в Україні: Довідник / За ред. І. Ф. Кураса. — К.: Вища школа, 2003. — С. 380.
  11. Волобуєв М. До проблеми української економіки // Більшовик України. — 1928. — №2–3.
  12. Енциклопедія історії України: В 5 т. — Т. 1: А-В. — К.: Наукова думка, 2003. — С. 614.
  13. Савченко О. За що репресували М. Волобуєва. — С. 11–12.
  14. Там само. — С. 12.
  15. Миколаївщина: літопис історичних подій. — Херсон: ОЛДІ-плюс, 2002. — С. 688.
  16. Котляр Ю. В. Селянство Півдня України: доба нової економічної політики (1921–1929 рр.) — Одеса: ТОВ Від, 2004. — С. 55.
  17. Шаповал Ю. І. “Я помилявся, взявши на себе провину...” — С. 107.
  18. Белебега І. О. Україна і комунізм. — Кн. 2. — С. 144.
  19. Скрипник М. З приводу економічної платформи націоналізму // Більшовик України. — 1928. — №6. — С. 50.
  20. Марочко В., Хілліг Г. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929–1941). — С. 139.
  21. Миколаївщина: літопис історичних подій. — С. 689.
  22. Шаповал Ю. І. “Я помилявся, взявши на себе провину...” — С. 105.
  23. Енциклопедія історії України. — С. 614.